

Genowefa Horoszko (Szczecin)

**Z RYNKU AUKCYJNEGO DO ZBIORÓW MUZEALNYCH
KSIĄŻĘCA KOLEKCJA MONET POMORSKICH
W MUZEUM NARODOWYM W SZCZECINIE**

Kolekcja monet pomorskich, dotychczas zgromadzona w Muzeum Narodowym w Szczecinie, jakkolwiek liczna, daleka jest od kompletności. Poza kilkoma wyjątkami brakowało zabytków najwyższej klasy. Uzupełnianie zbioru wiąże się jednak z dużymi trudnościami, natury tak finansowej, jak i rynkowej. Za wyjątkowy należy uznać zakup numizmatów pomorskich w 2013 r. na aukcji w Berlinie. Dom aukcyjny F.R. Künker¹ wystawił na licytację kolekcję 382 monet książąt pomorskich profesora Helmuta Hahna, wybitnego niemieckiego lekarza i kolekcjonera. Wiele z nich było niezwykle rzadkich, co zwiłokrotniało ich wartość historyczną i numizmatyczną. Na budowaną przez Hahna ponad pół wieku kolekcję składały się monety władców pomorskich, począwszy od złotego, niedatowanego guldena Bogusława X, a skończywszy na okolicznościowych monetach wybitych w 1654 r. dla upamiętnienia uroczystego pogrzebu ostatniego księcia pomorskiego – Bogusława XIV. Niektóre numizmaty od momentu odkrycia nie występowały na rynku numizmatycznym lub pojawiały się sporadycznie. Dla Pomorza istotne są nie tylko ze względu na swe pochodzenie. Stemple monet odzwierciedlają konkretne wydarzenia z historii politycznej i społecznej Księstwa Pomorskiego, pokazują więc ówczesny sposób postrzegania rzeczywistości. Monety są jednocześnie doskonałym materiałem źródłowym do badań nad historią mennictwa pomorskiego.

We wstępie do pięknie wydanego katalogu aukcyjnego przedstawione zostały dzieje kolekcji Hahna, powstałej na bazie kilku starych zbiorów pomorskich, m.in. Karola Fryderyka Poggego i Karola Ludwika Grabowa. Proweniencja szeregu imponujących talarów, guldenów i dukatów sięga początków XIX w., kiedy pomorskie monety zaczął gromadzić znakomity niemiecki znawca i kolekcjoner Karol Pogge. Dotarł on do monet ekstremalnie rzadkich i takich, w których istnienie wątpiono, a które być może sięgają zbioru wielkiego miłośnika i mecenasa sztuki – księcia szczecińskiego Filipa II.

II. 1. Gulden księcia Bogusława X, bez daty, mennica Szczecin. Fot. Mieszko Pawłowski

Muzeum Narodowe w Szczecinie dzięki znacznej dotacji z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Urzędu Marszałkowskiego Województwa Zachodniopomorskiego mogło wziąć udział w aukcji. Wylicytowano 21 monet książąt pomorskich

¹ Künker, *Die Münzen der Herzöge von Pommern - Die Sammlung Professor Helmut Hahn, Berlin*, Auktion 224, 31. Januar 2013 in Berlin.

z okresu od XV do XVII w., o wyjątkowej wartości historycznej i artystycznej dla dziejów Szczecina i całego Pomorza.

Listę pozyskanych numizmatów otwiera **złoty gulden księcia Bogusława bez daty** (il. 1), który dzisiaj należy do wielkich rzadkości. Cesarski przywilej z 1498 r. uprawniał władcę do bicia, w bardzo ograniczonym zakresie, złotych monet, podobnie jak czynili to elektorzy Rzeszy. Emisje guldenów miały dla księcia wielkie znaczenie prestiżowe i polityczne w zmaganiach z Brandenburgią. Wprowadzenie na stronie głównej monety wielopolowej tarczy herbowej, było symbolem zjednoczonego księstwa. Złote guldeny Bogusława X były na Pomorzu efemerydą, kolejne monety z tego kruszcu pojawiły się dopiero sto lat później, za rządów księcia Jana Fryderyka.

Il. 2. Póltalar księcia Jana Fryderyka, 1594 r., mennica Szczecin. Fot. Mieszko Pawłowski

Równie znamienne dla mennictwa pomorskiego okazały się rządy Jana Fryderyka. W centralnej mennicy w Szczecinie powstały pierwsze na Pomorzu talary i ich frakcje, z umieszczonym na rewersie wielkim dziewięciopolowym herbem, symbolem Pomorza i całej dynastii Gryfitów. O rzadkości pozyskanego do zbiorów Muzeum **póltalara księcia Jana Fryderyka** z 1594 r. (il. 2) świadczy fakt, iż wszystkie znane egzemplarze tej monety pochodzą z tylko jednego stempla i mają na rewersie ślad po jego pęknięciu.

Il. 3. Gulden księcia Filipa Juliusza, 1611 r., mennica Franzburg. Fot. Mieszko Pawłowski

Od schyłku XVI w. datuje się osobne bicie monet w dwóch częściach podzielonego ponownie państwa pomorskiego. Mimo podziału wszyscy książęta zachowali prawo do tytułatury w pełnym brzmieniu oraz posługiwali się tym samym symbolem. W księstwie wologoskim książę Filip Juliusz, począwszy od 1609 r., wprowadził do obiegu cały szereg nowych rodzajów monet, które były wybijane we Franzburgu. Z mennicy tej pochodzą wszystkie zakupione monety tego władcy: **złoty gulden z 1611 r.** (il. 3), **taler (1620 r.)**, **1/16 talara (1622 r.)** oraz **1/8 talara (1625 r.)** i **podwójny talerz wybite na pamiątkę śmierci księcia w 1625 r.** (il. 4).

Il. 4. Podwójny talar na pamiątkę śmierci księcia Filipa Juliusza, 1625 r., mennica Franzburg.
Fot. Mieszko Pawłowski

Il. 5. Gulden księcia Filipa II na pamiątkę rozbudowy zamku w Szczecinie, 1617 r., mennica Szczecin.
Fot. Mieszko Pawłowski

Il. 6. Gulden księcia Filipa II z okazji powołania oddziałów wojskowych, 1615 r., mennica Szczecin.
Fot. Mieszko Pawłowski

W sąsiednim księstwie szczecińskim w 1606 r. rozpoczął panowanie Filip II, największy kolekcjoner i mecenas wśród władców pomorskich. Z licznie wystawionej na aukcji kolekcji złotych guldenów Muzeum Narodowe w Szczecinie nabyło dwa egzemplarze: jeden wybity **na pamiątkę rozbudowy zamku w Szczecinie w 1617 r.** (il. 5), drugi – **powołania pod broń oddziałów wojskowych w 1615 r.** (il. 6). Z dużej zaś kolekcji talarów do Muzeum trafił okaz **na pamiątkę uśmierzenia zamieszek w Szczecinie po podwyżce cen piwa w 1617 r.** oraz dwa egzemplarze ortów (1/8 talara) **na pamiątkę śmierci brata księcia – Jerzego III z 1617 r. i śmierci Filipa II z 1618 r.**

Panowanie następców Filipa II przypada na okres wojny trzydziestoletniej (1618-1648), która przyniosła wielkie zniszczenia i ruinę kraju. Krótkie, dwuletnie rządy księcia Franciszka I upamiętniają dwie pozyskane monety o nominale **pół i ćwierć talara**, wybite **na pamiątkę śmierci władcy w 1620 r.** Również emisją pogrzebową jest

inny, nabyty do zbiorów egzemplarz – talar księcia pomorskiego, biskupa kamińskiego, Ulryka (1622 r.).

Il. 7. Podwójny talar księcia Bogusława XIV, 1635 r., mennica Szczecin. Fot. Mieszko Pawłowski

Il. 8. Dukat na pamiątkę uroczystego pogrzebu księcia Bogusława XIV, 1654 r., mennica Szczecin. Fot. Mieszko Pawłowski

W 1625 r. pełną władzę na Pomorzu przejął Bogusław XIV. Licznie bite przez księcia, od 1628 r. – głównie talary, w mniejszym stopniu dukaty i guldeny, posiadały znaczenie bardziej prestiżowe, aniżeli ekonomiczne. Śmierć w 1637 r. Bogusława XIV doprowadziła do wygaśnięcia panującej ponad 500 lat dynastii Gryfitów. Na zjeździe w Szczecinie w 1653 r. Szwecja i Brandenburgia zdecydowały o urządzeniu uroczystego pogrzebu ostatniemu księciu pomorskiemu oraz zmarłej w 1650 r. żonie księcia Ulryka I – Jadwidze. Z tej okazji w 1654 r. w mennicy szczecińskiej wybito szereg monet pamiątkowych. Spośród pięciu wylicytowanych numizmatów, z czasów panowania Bogusława XIV pochodzi – **półtalar (1633 r.)** i **podwójny talar z 1635 r.** (il. 7). Trzy ostatnie nabytki – **dukat** (il. 8), **talar** (il. 9) i **półtalar** (tzw. piedfort, odbity na grubym krążku) z 1654 r. upamiętniają uroczysty pogrzeb władcy. Wybite zostały w mennicy szczecińskiej nie do celów obiegowych, lecz jako prezent dla zacnych gości. Treści wyobrażeń umieszczonych na tych monetach wiązały się zarówno ze zmarłym władcą, jak i symbolizowały wymarcie całej dynastii. Szczególnie wymowne jest przedstawienie na talarze wspiętego gryfa z tarczami herbowymi na skrzydłach, stojącego na pniu powalonego drzewa, obok którego umieszczono czaszkę. Z pnia wyrastają dwa młode pędy na których widnieją herby Szwecji i Brandenburgii, sukcesorów podzielonego Pomorza po bezpotomnej śmierci Bogusława XIV. Monety Bogusława XIV były ostatnim akcentem sprzedanego w całości zbioru prof. Helmuta Hahna.

Warto podkreślić, że był to najbardziej spektakularny zakup w historii pozyskiwania zbiorów numizmatycznych w Muzeum Narodowym w Szczecinie. Do muzeum

trafiła istotna część licytowanej kolekcji, w tym monety naprawdę wyjątkowe, których do tej pory na rynku nie było i długo nie będzie. Dzięki docenieniu wagi wydarzenia i podjęciu szybkich decyzji finansowych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego możliwe stało się tak wydatne wzbogacenie najcenniejszych zbiorów dla historii Pomorza.

Il. 9. Talar na pamiątkę uroczystego pogrzebu księcia Bogusława XIV, 1654 r., mennica Szczecin.
Fot. Mieszko Pawłowski

Podstawowa literatura

- Bratring P., *Von den Münzen der pommerschen Herzöge von Bogislaus X. bis zum Ende des XVI. Jahrhunderts*, Berlin 1893.
- Gaziński R., Horoszko G., *Herby i motywy heraldyczne na monetach zachodniopomorskich*, Szczecin 2005.
- Hildisch J., *Die Münzen der pommerschen Herzöge von 1569 bis zum Erlöschen des Greifengeschlechtes*, Köln 1980.
- Hoffmann T., *Die Gnadenpfennige und Schaugroschen des pommerschen Herzogshaus*, Stettin 1933.
- Horoszko G., *Skarby mennic pomorskich. Cenne nabytki w zbiorach Muzeum Narodowego w Szczecinie*, Szczecin 2013.
- Horoszko G., Horoszko S., *Schaumünzen und Gnadenpfennige der zwei letzten Generationen der pommerschen Herzöge in der Sammlung des Muzeum Narodowe Szczecin [w:] Unter Fürstlichem Regiment. Barth als Residenz der Pommerschen Herzöge*, hg. von M. Ehler u. M. Müller, Berlin 2005.
- Najnowsze badania nad numizmatyką i sfragistyką Pomorza Zachodniego. Materiały z konferencji naukowej 50 lat Działu Numizmatycznego Muzeum Narodowego w Szczecinie*, red. G. Horoszko, Szczecin 2004.
- Krüger J., *Zwischen dem Reich und Schweden. Die landesherrliche Münzprägung im Herzogtum Pommern und in Schwedisch-Pommern in der frühen Neuzeit (ca. 1580-1715)*, Berlin 2006.
- Piniński J., *Dzieje pieniądza zachodniopomorskiego*, Szczecin 1976.

Piniński J., *Początki monety złotej na Pomorzu Zachodnim*, [w:] *Złota moneta w Polsce. VI Sesja Numizmatyczna w Nowej Soli 17-18.XI.1977*, Nowa Sól 1980.

Genowefa Horoszko, *From auction market to a museum collection. Ducal collection of Pomeranian coins in the National Museum in Szczecin*

The National Museum in Szczecin, thanks to a substantial grant from the Ministry of Culture and National Heritage and the Office of the Marshal of the West Pomeranian Voivodeship, acquired from an auction in Berlin in 2013 21 coins of Pomeranian dukes dating from the fifteenth to the seventeenth century. The coins came from the collection of a German professor Helmut Hahn, which was put up for sale by the auction house F.R. Künker. The first of acquired coins is an **undated goldgulden of the duke Bogislaw X** (Fig. 1), which today is very rare. Imperial privilege from 1498 entitled the ruler to strike very limited amount of gold coins, similarly to the electors of the Reich.

Equally significant for the Pomeranian coinage was the reign of John Frederick. The first Pomeranian thalers and their fractions were struck in the central mint in Szczecin, depicting on the reverse a large 9-field coat of arms, a symbol of the Duchy of Pomerania and the entire House of Griffins. Acquired **half-thaler of the duke John Frederick from 1594** (Fig. 2) is also very rare – all known pieces of this coin come from only one pair of dies with crack on the reverse one.

From the late sixteenth century striking coinage is divided between two parts of again separated Pomerania state. Despite separation all the dukes retained the right to the titles and used the same symbol. Duke Philip Julius, starting from 1609, introduced into circulation in Wolgast Duchy a whole range of new types of coins that were minted in Franzburg. From this mint come all purchased coins of this ruler: **goldgulden from 1611** (Fig. 3), **thaler (1620)**, **1/16 thaler (1622)** as well as **1/8 thaler** and a **double thaler struck to commemorate the death of the duke in 1625** (Fig. 4).

In the neighboring Duchy of Szczecin Philip II began his reign in 1606. From among numerous collection of goldgulden put up on auction, the National Museum in Szczecin purchased two of them: one struck **to commemorate the extension of the castle in Szczecin in 1617** (Fig. 5), the second – **to commemorate calling to arms in 1615** (Fig. 6). From large collection of thalers the museum purchased the coin **commemorating allaying unrest in Szczecin caused by increase in the price of beer in 1617** as well as **two orts (1/8 thaler) struck on the occasion of the death of his brother – duke George III in 1617 and the death of Philip II in 1618**.

The reign of successors of Philip II coincides with the period of the Thirty Years War (1618-1648), which brought great destruction and ruin to the country. Short, two-year rule of the duke Francis I are commemorated by two obtained coins – a **half** and a **quarter of a thaler**, struck **on the occasion of the death of the ruler in 1620**. Another acquired **thaler of the duke of Szczecin Ulrich (1622)** is also a funeral issue. 500 years of ruling of the House of Griffins ended with the death of Bogislaw XIV in 1637. At the congress in Szczecin in 1653 Sweden and Brandenburg decided to make a solemn funeral of the last duke of Pomerania as well as wife of the duke Ulrich I – Jadwiga, who died in 1650. On this occasion, in 1654 the mint of Szczecin issued several commemorative coins. Two auctioned coins come from the period of reign of Bogislaw XIV – **half-thaler (1633) and double thaler of 1635** (Fig. 7). Three last pieces – **ducat** (Fig. 8), **thaler** (Fig. 9) and **piefort** of denomination of half-thaler commemorate the funeral of the ruler in **1654**. Bogislaw's XIV coins were last from entirely sold collection of prof. Helmut Hahn. The museum gathered important part of this collection, including unique coins, which until now were not on the market and which probably will not appear soon again.